

TÜRKİYE: Böyük Zəfərdən Böyük Cümhuriyyətə

Əslində Türkiye 29 oktyabr 1923-cü ildə Cümhuriyyət elan edilib. 1925-ci ildən isə bu, Türkiyənin bütün şəhərlərində, Şimali Kipr Türk Respublikasında (KKTC) və dönyanın bütün ölkələrindəki Türkiye səfirliliklərində, eləcə də Türkiye ilə dost ölkələrdə böyük bayram təntənəsi ilə qeyd edilir.

Altı əsr ərzində çoxmillətli türk-islam monarxiyası şəklində həyat sürən Türkiye dövləti TBMM-nin 29 oktyabr tarixli qərarı ilə həyatına respublika kimi davam etmişdir. Cümhuriyyətin elanından sonra ilk Prezident seçilən Mustafa Kamal Paşa Türkiyənin Osmanlı İmperiyasından yeni siyasi rejime faktiki keçidini şərtləndirən genişmiyqaslı islahatların banisidir.

Bəs cümhuriyyət necə elan edildi? Bunun üçün Türkiye hansı yollardan keçməli oldu? Təbii ki, tarixin qızıl səhifələrini təşkil edən Böyük Hükum və Baş Komandan döyüyü adlandırılan döyüslə, Böyük Zəfərə gedən mübarizə ilə. Cümhuriyyətin elan edilməsinin 101-ci ildönümündə, Türkiyənin təleyini dəyişən bu əlamətdar gündə həmin döyüyü xatırlamak yerinə düşər.

Türk Qurtuluş Savaşının son mərhələsi və zirvəsi

Böyük Hükum və Baş Komandan Döyüyü Türk Qurtuluş Savaşının son mərhə-

yıldı.

1922-ci il iyunun ortalarında baş komandan Qazi Mustafa Kamal paşa hücum keçmək qərarına gəldi. Əsas məqsəd dağıcı döyüş aparmaq, düşməni tez və qəti nəticə ilə vurmaq idi. Bu hücumu taclandıran Böyük Hükum və Baş Komandan Döyüyü Türk Qurtuluş Savaşının son mərhələsini və zirvəsini təşkil etdi. Mustafa Kamal Paşa 3 il 4 ay müddətində türk milletini və ordusunu addim-addim hədəfə çatdırıldı.

Böyük Hükum planı

Yunan ordusu Qərbi Anadolunu türk ordusuna qarşı müdafiə etməyi planlaşdırıldı; O, təxminən bir il ərzində Menderes çayının ardınca Gəmlik körəfəndən Bilecik, Əskişəhər və Afyonun şərqinə və Egey dənizinə doğru müdafiə xəttini möhkəmləndirmişdi. Xüsusiələ Əskişəhər və Afyon bölgələri həm istehkam, həm də qoşun sayı baxımından daha güclü saxlanılmış, hətta Afyonun cənub-qərbindəki bölgədə bir-birinin arxasında beş müdafiə xətti təşkil edilmişdir.

Hazırlanmış Türkiye hükum planına görə 1-ci Ordu qüvvələri Afyonun cənub-qərbin-

dən şimala doğru hücuma keçərkən, Afyonun şərqi və şimalındaki 2-ci Ordu qüvvələri düşmənin qüvvələrini 1-ci Ordu bölgəsinə köçürməsinin qarşısını alacaq, qəti nəticə əldə etmək üçün Döğer bölgəsində düşmən ehtiyatlarını öz üzərinə çekməyə çalışacaqdı. Süvari Korpusu Ahr dağlarını aşaraq düşmənin cinahlarına və arxasına hücuma keçəcək və bununla da düşmənin İzmirlə teleqraf və dəmir yolu əlaqəsini kesəcəkdi. Yunan ordusunun bu basqın prinsipi ilə məhv edilməsi planlaşdırılırdı.

**Kocatepe, Afyonkarahisar,
26 avqust 1922**

İki ordu say və tüfəng baxımından təxmini bərabər olsa da, yunan ordusu pulemyot, artilleriya, təyyarə və xüsusile də motorlu nəqliyyat vasitələri baxımından üstünlüyə malik idi.

Yalnız süvari (qılınc) baxımından türk ordusu üstünlüyə malik idi. Hükumda, xüsusən də təqib əməliyyatında tankların və avtomobilərin olmadığı o dövrdə döyüşlərdə süvarilərin rolunun çox böyük olduğu danılmaz fakt idi.

Mustafa Kamal Paşa 19 avqust 1922-ci ildə Ankaradan Akşəhərə getdi və 26 avqust

1922-ci il şənbə günü səhər düşmən üzərinə hücum əmri verdi. Həmin gün səhər saatlarında Baş Komandan Mustafa Kamal Paşa, Baş Qərargah rəisi Fevzi Paşa və Qərb Cəbhəsi Komandiri İsmət Paşa ilə birlikdə döyüşə komandanlıq etmək üçün Kocatəpədəki yerini aldı. Böyük Hükum burada başladı. Səhər saat 04.30-da artilleriya təfindən təqib atəsi ilə başlayan əməliyyat saat 05.00-da mühüm nöqtələrə intensiv artilleriya atəsi ilə davam edirdi.

Səhər saat 06.00-da Tinaztəpəyə zərbə məsəfəsinə gələn piyada məftil çəpərləri aşaraq yunan əsgərlərinə süngü ilə hücum etdi və ərazini düşməndən təmizlədi, daha sonra Tinaztəpəni ələ keçirdi. Bundan sonra saat 09.00-da Beləntəpə, sonra isə Kalecik-Sivrisi düşməndən təmizləndi.

Hükumun ilk gündə ağırlıq mərkəzində olan 1-ci Ordu Korpusu Böyük Kalecikəpədən Çiğiltəpəyə qədər on beş kilometrlik bölgədə düşmənin ilk sıra möqədərini ələ keçirdi. 5-ci Süvari Korpusu düşmənin arxasındaki daşma silahlarına uğurlu hücumlar etdi, 2-ci Ordu isə cəbhədə aşkarlama missiyasını fasilesiz davam etdirdi.

Afyon Zəfəri

Avqustun 27-si bazar günü gənəşin batması ilə türk ordusu yenidən bütün cəbhələrdə hücumu keçdi. Bu hücumlar daha çox süngü hücumları və fövqəlbəşər səylərlə həyata keçirildi. Afyon şənli və şərəflə qurtuluş mündəsinə çevrildi və Baş Komandanlıq Qərargahı və Qərb Cəbhəsi Komandanlığı Qərargahı Afyona köçürüldü.

Böyük Hükum seher saat 05.30-da artilleriya atəsi ilə başladı.

Avqustun 28-də bazar ertəsi və 29 avqust çərşənbə axşamı keçirilən uğurlu hükum əməliyyatları düşmənin 5-ci diviziyanın mühəsirəyə alınması ilə nəticələndi. Avqustun 29-na keçən gecə yaranmış vəziyyəti dəyərləndirən komandirlər təxirəsalınmaz tədbirlər görüb döyüşü tez başa vurmağı zəruri hesab etdilər. Düşmənin geri çəkilmə yollarını kəsib onu döyü-

Mustafa Kamal Paşa 30 avqust 1924-cü ildə Baş Komandanlıq Döyüşünə rəhbərlik etdiyi və idarə etdiyi Zəfərtəpədə Böyük Zəfərin ehəmiyyətini belə ifadə etdi. "...Şübə olmamalıdır ki, yeni türk dövlətinin, gənc Türkiye Cumhuriyyətinin əsasları burada qoyulmuşdur. Onun əbədi həyatı burada taclandı. Bu meydanda axan türk qanı, bu səmada ucuşan şəhidlərin ruhu dövlətimizin, respublikamızın əbədi keşiyindədir..."

Mustafa Kamal Atatürkün böyük uzaqqorənliyi ilə qurulan cumhuriyyət tekçə milli suverenliyə əsaslanan bir idarə forması deyil, həm də hərtərəfli bir məarifləndirmə və modernləşmə təşəbbüsündür. Cumhuriyyət həyata keçirilən inqilablar türk millətinin üzüne müasir həyatın qapılarını açdı. Bu, Türkiyəyə dönyəvi və demokratik

şə məcbur etmək, tam təslim olmasına təmin etmək qərarına gəldilər. Qərar sürətli şəkildə həyata keçirildi.

"Ordular, ilk hədəfiniz Aralıq dənizi"

30 avqust 1922-ci il çərşənbə günü keçirilən hükum əməliyyatı türk ordusunun qəti qələbəsi ilə nəticələndi. Böyük Hükumun son mərhəlesi türk hərb tarixinə Baş Komandan Döyüşü kimi düşdü.

Həmin tarixdə Baş Komandanlıq meydanı döyüşünün sonunda düşmən ordusunun böyük hissəsi dörd tərefdən mühəsirəyə alınmış Qazi Mustafa Kamal Paşanın atəş xətləri arasında şəxsən Zəfərtəpədən komandanlıq etdiyi mühəribədə tamamilə məhv edilmiş və ya əsir düşmüşdür. Anadoludakı yunan qüvvələrinin yarısı məhv edildi və ya əsir götürüldü, qalan hissəsi isə üç qrup halında geri çəkildi. Bu vəziyyət qarşısında Çalköyək xaraba bir evin həyətində Qazi Mustafa Kamal Paşa "Ordular, ilk hədəfiniz Aralıq dənizi" tarixi mesajı ilə türk ordusunu yunan ordusunun arxasında göndərdi. "İrəli!" əmrini verdi.

Türkiyənin müstəqilliyini dünya tanıdı

1922-ci il sentyabrın 1-də türk ordusunun təqib əməliyyatı başladı. Döyüşlərdən sağ çıxan yunanlar İzmir, Dikili və Mudanyaya doğru qaçmağa başladılar. Bu döyüş nəticəsində türk ordusu sentyabrın 9-da səhər saatlarında İzmirə daxil oldu. Sabuncubelidən keçən 2-ci Süvari Diviziyası Mersinli yolu ilə İzmirə doğru hərəkət edərkən solunda olan 1-ci Diviziyə Kadife Kale istiqamətində irəlilədi. Bu diviziyanın 2-ci alayı Tuzluoğlu fabrikindən keçərək

Kordonboyuya çatdı. Kapitan Şəref bəy möhtəşəm türk bayrağını Hökumət imarətində, 5-ci Süvari Diviziyanın rəisi kapitan Zeki bəy Komandirlilikdə, 4-cü Alay komandiri Reşat bəy Kadife qalasında dalğalandırdılar.

9 sentyabrda İzmir, 11 sentyabrda Bursa, 18 sentyabrda Qərbi Anadolu düşmən işğalından azad edildi. 11 oktyabr 1922-ci ildə imzalanan Mudanya atəşkəs müqaviləsi ilə Şərqi Trakya silahlı qarşidurma olmadan yunan əsgərlərindən təmizləndi.

24 iyul 1923-cü ildə imzalanan Lozanna Sülh Müqaviləsi ilə Türkiyənin müstəqilliyi bütün dünya tərəfindən qəbul edildi.

Türk millətinin vətənpərvərliyi, sarsılmaz əzmkarlığı və iradəsi neticəsində meydana çıxan bu Zəfərlə nəinki vətəni düşmən tapdağından xilas oldu, həm də müstəqil Türkiyə Cumhuriyyətinin möhkəm teməller üzərində qurulması prosesi başladı. Millətin iradəsi və suverenliyi Ulu Öndər Atatürkün rəhbərliyi ilə başlanılmış və 29 oktyabr 1923-cü ildə Cumhuriyyət elan edilmişdir.

Böyük Zəfərdən iki il sonra

respublikaya sahib olmaq şərəfini verdi.

Cümhuriyyət bayramı mübarək, Türkiyə!

30 Avqust günü ilk dəfə 1924-cü ildə Dumlupınarda, Çal Kəndi yaxınlığında Prezident Mustafa Kamalın qatıldığı bir mərasimlə "Baş Komandır Zəfəri" adı ilə qeyd olunmuşdur. Qələbə Günü qeyd etmək üçün iki il gözləmənin en ehəmiyyətli səbəbi 1923-ci ilin Yeni Türkiye baxımından həm milli, həm də beynəlxalq sahədə sıxlığın yüksək mərhələdə olması idi.

Bu möhtəşəm tarix 1926-ci ildən etibarən Zəfər Günü olaraq qeyd olunmaqdadır.

Cümhuriyyət bayramın mübarək, Türkiye! Bu şənli tarix türk millətinin qeyrət, namus, ərlik dastanıdır. Bu dastan türk övladlarının qanı ilə yazılıb. Bütün dünyaya nümune olan bu döyüş, bu dastan türk xalqlarının hər birinin qurur dastanıdır. Çünkü bir qarış torpağın düşmənə verilməməsi, torpaq, yurd sevdası hər bir türkə məxsus keyfiyyətdir: kişilik, qeyrət, şərəf məsələsidir.

Mətanət Məmmədova